

SEX VIKINGATIDA SLÄKTER I MÄLARDALEN

Av MARIT ÅHLÉN

De många minnesmonument i form av runstenar som ristades och restes i vårt land under 1000-talet låter oss lära känna ett stort antal vikingar till namnet. De vikingatida runinskrifterna är oftast mycket stereotypa till sitt innehåll. Det berättas att en eller flera personer låtit resa en sten till minne av en namngiven person, som var deras släkting: Sven och Torsten lät resa denna sten efter Ragnfast, sin far. Ibland får vi veta att den döde varit en god man och ibland berättas kort om resor och liknande han företagit under sin livstid. I lyckliga fall kan man följa ett par generationer inom en familj i runmaterialet. Men oftast är det bara personer och namn som snabbt passerar revy. Seden att låta resa en runsten till minne av en död anförvant varade under en kort, men intensiv period. I

Uppland varade den i ca 100 år, dvs. under 1000-talet; omkring 1100 dog den ut. Från denna tid har vi mer än 2000 runristningar bevarade. Många har blivit förstörda av vådrets makter och tidens tand och många har blivit sönderslagna och använda som byggnads- och fyllnadsmateriel i olika sammanhang.

I och med att seden att resa runstenar dog ut omkring sekelskiftet 1100 förlorar vi kontakten med människorna som befolkade vårt land. Många generationer hinner födas och dö innan de skriftliga källorna i form av pergamentsbrev, diplom, tänkeböcker etc. låter oss återknytta bekantskapen med dem som bodde här och brukade vår jord. Det finns inte något fall där man kan knyta ihop en vikingatida ätt med en släkt man känner från medeltiden. Gapet på

ca 200 år kan inte överbryggas. Nedan skall sex från runstensmaterialet kända vikingatida släkter från Mälardalen presenteras. De runinskrifter som berättar om dem citeras endast i nusvensk översättning. De siffror och bokstäver som föregår ristningstexten hänvisar till aktuellt band av Sveriges runinskrifter, U står för Uppland och Sö för Södermanland.

1. Gerlög från Mäläröarna

U 29 Hillersjö, Hilleshögns socken
"Tyd! Germund fick till hustru Gudlög som ungmö. Sedan fick de en son innan hans (dvs. Germund) drunknade. Och

sonen dog sedan. Därpå fick hon Gudrik till man ... Sedan fick de barn. Men en enda flicka levde, hon hette Inga. Henne fick Ragnfast i Snottsta till hustru. Därpå dog han och sonen sedan. Och modern kom till arv efter sin son. Sedan fick hon Erik till man. Därpå dog hon. Då kom Gerlög till arv efter Inga, sin dotter. Torbjörn skald ristade runorna."

U 329 Snottsta, Markims socken

"Inga lät resa dessa stenar efter Ragnfast, sin man. Han var Gyrids och Estrids bror."

U 330 Snottsta, Markims socken

"Inga lät resa stenarna och göra bron efter Ragnfast, sin man. Assur var hans huskarl."

U 331 Snottsta, Markims socken

"Inga lät rista runorna efter Ragnfast, sin man. Han ägde ensam denna by efter Sigfast, sin far. Gud hjälpe deras ande."

U 332 Vreta, Markims socken

"Inga reste stav och stenar efter Ragnfast, sin man. Hon kom till arv efter sitt barn."

Tack vare dessa fem ristningar hör

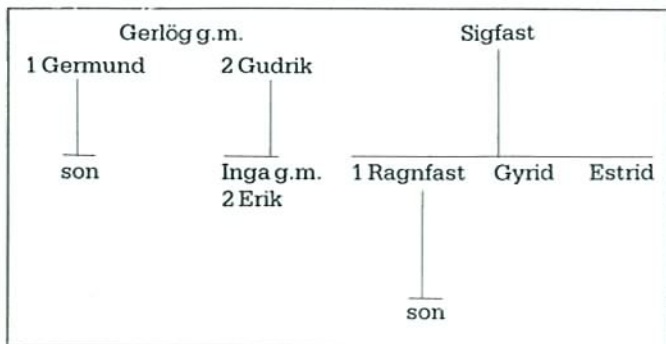
Inga och hennes närmaste till dem vi vet mest om i 1000-talets Uppland. På Svartsjölandet, en av de stora Mälarseöarna, bodde Gerlög. Hon gifte sig först med Germund och fick en son med honom. Så dog Germund och sonen ärvde sin far. När sedan även sonen dog ärvde modern Gerlög honom. Gerlög torde ha varit en välbärgad kvinna när hon gifte om sig med Gudrik. Med honom fick hon flera barn, men alla utom dottern Inga tycks ha dött i unga år. På gården Snottsta i Markims socken, ca 3 mil nordväst om Svartsjölandet bodde stormannen Sigfast. Han hade tre barn, döttrarna Gyrid och Estrid samt sonen Ragnfast. Som ende son ärvde Ragnfast hela gården när fadern dog. Systrarna blev lottlösa i enlighet med tidens ärvdabalk. Ragnfast i Snottsta hade en huskarl som hette Assur. En huskarl var en fri man, som slöt sig till en storman och var skyldig att bistå honom i alla förehavanden.

Storbonden Ragnfast på Snottsta tog Inga från Hilleleshög på Svartsjölandet till maka. De fick en son tillsammans. Sedan dog Ragnfast och hans son ärvde gården Snottsta efter honom. Men så dog även sonen och modern Inga ärvde honom. När Inga gifte om sig med Erik var hon en förmögen kvin-

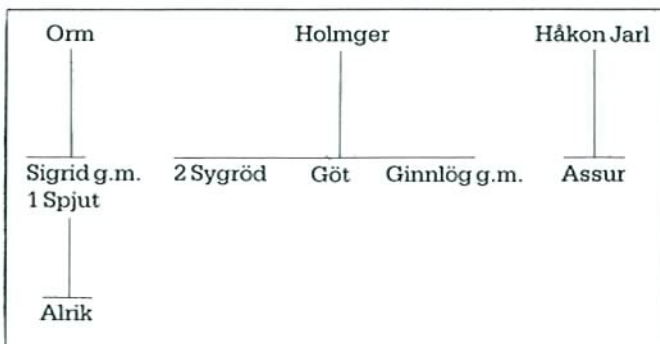
Bilden t.v. föreställer Hillersjöhällen (U 29), som redogör för en komplicerad arvshistoria (se texten, familj 1). Foto: Runverket.

Bilden t.h. föreställer Ramundsberget i Jäders sn (Sö 101), se texten familj 2. Denna ristning, som Sigrid låtit utföra till Holmgers minne, återger i bildframställningen sagan om Sigurd Fafnesbane. Till höger ses Sigurd sticka svärdet i draken Fafner och till vänster om mitten sitter han och steker Fafners hjärta över elden. Bakom honom står hans häst Grane och i trädet sitter fåglarna som varnade honom för Regins svek. Regin ligger halshuggen längst till vänster. Även städet, hammaren och blåsbälgen som användes för att smida banesvärdet finns med. Denna typ av bildframställning är mycket ovanlig på runristningarna. Foto: H. Faith-Ell 1935 ATA.

na. När Inga sedan dog hade Erik inte arvsrätt efter sin hustru. Lagen föreskrev att om mannen överlevde hustrun så skulle han få sin häst, sin sadel, sina vapen och sin säng. Allt övrigt skulle gå till arvsskifte. Arvsrätten efter Inga, som inte hade något barn i livet, hade hennes gamla mor Gerlög,

Snottsta-släkten (familj 1)

Holmgers ättlingar (familj 2)

under förutsättning att även Gudrik var död. Annars skulle han såsom fader komma före modern i arvsföljden. Gudriks död har säkert omtalats på det skadade partiet på U 29. Vad som hände med gårdarna på Svartsjölandet och i Snottsta när Gerlög dog har vi tyvärr inga inskrifter som berättar, utan här slutar historien.

Snottsta-släktens namn visar på ett utmärkt sätt en av de vikingatida namngivningsprinciperna, nämligen att ena leden i föräldrarnas namn skulle gå igen i barnens. *Sigfast* kallade sin son *Ragnfast*. Vad han kallade sin son får vi inte veta, men namn som *Torfast* eller *Kättilfast* ligger nära till hands. *Ragnfasts* systrar hette *Gyrid* och *Estrid*. Deras mor kan då mycket väl ha hetat t.ex. *Sigrid* eller *Ingerid*.

föreslagits att *Spjut* och *Sygröd* skulle ha varit en och samma man; *Sygröd* skulle ha fått "spjut" som tillnamn efter någon ärofull bedrift med vapnet och kallats *Sygröd Spjut*. Men troligare är väl att *Spjut* var *Sigrids* första make och *Sygröd* hennes andra. Sö 101 har *Sigrid* låtit rista till minne av sin svärfar *Holmger*. Förutom *Sygröd* hade *Holmger* ytterligare två barn. Om *Göt* vet vi ingenting. Dottern *Ginnlög* däremot gifte sig med *Assur*, som var son till *Håkon Jarl*. *Assur* hade haft som uppgift att sköta vakthållningen mot strandhugg och härjningar av fientligt sinnade vikingaflottor. Hans far, *Håkon Jarl*, var förmodligen befälhavare för ledungsflottan och kustförsvaret. Att identifiera denna *Håkon Jarl* med någon av de många stormän med namnet *Håkon* som nämns i de västnordiska sagorna har inte varit möjligt.

häll efter *Olev*, sin broder. Han blev sviken på *Finnveden*. Gud hjälpe hans själ. Denna gård är deras odal och ättarv, *Finnvidssönerna* på *Älgesta*."

U 433 Husby-Ärlinghundra kyrka
"Björn, *Finnvids* son, lät resa stenen efter sig själv."

I *Danderyd* strax norr om *Stockholm* finns en imponerande runristning inhuggen i en berghäll. Den berättar att *Finnvids* söner, bosatta på gården *Älgesta* ca 3 mil längre norrut, genom arv kommit i besittning även av gården *Nora* i *Danderyd*. *Danderyds* ristningen är även en minnesristning över *Björns* bror *Olev*, som blivit sviken, dvs. dödad genom svek under någon resa, krigisk eller fredlig, genom *Finnveden*. *Björn* bodde uppenbarligen kvar på gården *Älgesta* i *Husby-Ärlinghundra* socken, eftersom han där låtit rista en sten till minne av sig själv. Om det faktum att *Björn* själv ombesörjt sin minnessten

2. Holmgers ättlingar

Sö 101 Ramsundsberget, Jäders sn
"Sigrid, *Alriks* mor, *Orms* dotter, gjorde denna bro för *Holmgers*, sin make *Sygröds* faders, själ."

Sö 106 Kungshället, Kjula ås, Kjula socken

"*Alrik* reste stenen, son till *Sigrid*, efter sin far *Spjut*, som hade varit västerut, nedbrutit borg och i den slagit anglosaxarnas här. Anglosaxiska fästena kände han alla."

U 617 Bro kyrka

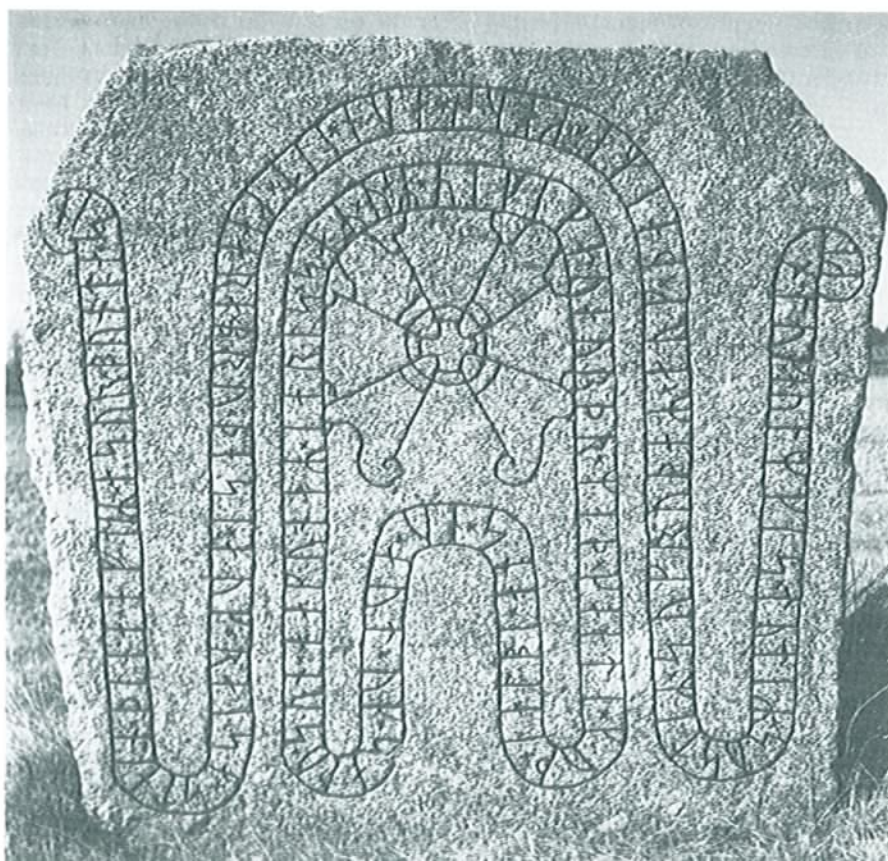
"*Ginnlög*, *Holmgers* dotter, syster till *Sygröd* och till *Göt*, hon lät göra denna bro och resa denna sten efter *Assur*, sin man, son till *Håkon Jarl*. Han var landvärmare mot vikingar med *Geter*. Gud hjälpe hans ande och själ."

De tre ristningarna har utförts på uppdrag av *Sigrid* (Sö 101), *Alrik* (Sö 106) och *Ginnlög* (U 617). *Sigrid* och *Ginnlög* var svägerskor. *Alrik* har låtit resa en sten till minne av sin far *Spjut*. På Sö 101 anger sig *Sigrid* som *Alriks* moder. Hans föräldrar var alltså *Spjut* och *Sigrid*. Men på Sö 101 heter *Sigrids* make *Sygröd*, *Holmgers* son. Det har

3. Finnvidssönerna

U 130 Nora, Danderyds socken
"Björn, *Finnvids* son, lät hugga denna

Bro-stenen (U 617) restes till minne av *Assur*, som var landvärmare mot vikingar. Foto: Runverket.

skall tolkas så att han inte hade några släktingar som kunde sköta om den saken efter hans död eller om det hade andra orsaker vet vi inte. Om gårdarna Noras och Älgestas öden närmast efter Finnvidssönerna vet vi ingenting.

4. Ulvrik, Halvdan och Dan

U 240 Lingsberg, Vallentuna socken
"Dan och Huskarl och Sven och Holmfrid de, moder och söner, lät resa denna sten efter Halvdan, Dans och hans bröders far, och Holmfrid åt sin make."

U 241 Lingsberg, Vallentuna socken
"Dan och Huskarl och Sven lät resa stenen efter Ulvrik, sin farfar. Han hade uppburit två gålder i England. Gud och guds moder hjälpe deras, faderns och sonens, själar."

Bröderna Dan, Huskarl och Sven har tillsammans med sin mor Holmfrid låtit resa en runsten till minne av sin far Halvdan. De har också ombesörjt ett monument över sin farfar Ulvrik, som deltagit i vikingatåg i västerled och tagit gålder i England två gånger. Båda stenarna har säkerligen tillkommit ungefär samtidigt eftersom den andra avslutas med en bön gällande båda de

döda och eftersom Halvdan inte nämns på Ulvriks sten och vice versa.

I dessa båda inskrifter förekommer två ord, som försvunnit ur språket utan att bli ersatta av några nya med samma betydelse. *Mø ð gin* betyder 'mor och son/söner' och *fe ð gar* betyder 'far och son/söner'. I det vikingatida språket fanns även orden *mø ð gur* 'mor och dotter/döttrar' och *fe gin* 'far och dotter/döttrar'. *Mø ð gin* respektive *fe ð gin* kunde också användas för mor respektive far med söner och döttrar. I våra dagars språk kan inte dessa konstellationer uttryckas med ett ord, utan man måste räkna upp alla som ingår. Ett annat rationellt uttryckssätt är *fa ð ur þæiRa Dans* 'Dans och hans bröders far'. *þæiRa Dans* betyder ordagrant 'deras Dans'. Vad deras syftar på får man klart för sig genom att Dan, den äldste i brödraskaran anges.

5. Ulv i Skålhamra och Ulv i Bårresta

U 160 Risbyle, Täby socken
"Ulvkätill och Gye och Une de lät resa denna sten efter Ulv, sin gode far. Han bodde i Skålhamra. Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, förläne honom ljus och paradys."

Dessa båda stenar ristades till minne av Ulv i Skålhamra av hans hustru och söner. De restes på tingsplatsen.
Foto: ATA.

U 161 Risbyle, Täby socken
"Ulv i Bårresta högg efter Ulv i Skålhamra, sin gode frände. Ulvkell lät hugga."

U 100 Skälby, Sollentuna socken
"Gyrid lät resa stenen efter Ulvkell, sin son, och Gye och ..., sin bror, och efter Holmdis, sin syster."

U 225 och 226 Bällsta, Vallentuna socken
"... och Arkell och Gye de gjorde här tingsplats ... Ej skall större / minnesvård finnas / än den Ulvs söner / gjorde efter [honom] / raska svenner / åt sin fader. / De reste stenar / och stavar gjorde / också den höga / till heders-tecken. / Även Gyrid / älskade maken. / Därför i tårar / skall talas om honom. Gunnar högg stenen."

U 328 Lundby, Markims socken
"Gyrid och Gudlög de lät resa denna sten efter Onäm, sin far, och efter Ansur, sin man. Tyd dessa!"

U 336 Orkesta kyrka
"Ulv lät resa denna sten efter Onäm, sin farbror. De bodde båda i Bårresta."

U 343 och 344 Yttergårde, Orkesta socken

"Karse och ... björn de lät resa denna efter Ulv, sin far. Gud och Guds moderhjärpe hans ... Men Ulv har tagit tre gålder i England. Det var den första den som Toste gäldade, sedan gäldade Torkel, sedan gäldade Knut."

Nio inskrifter har anknytning till den uppländska Skálhamrasläkten.

Den vikingatida stormannen Ulv i Skálhamra har hedrats med inte mindre än tre runstensmonument (varav ett dubbelmonument) efter sin död. Tre av sönerna, Ulvkell, Une och Gye, lät rista en pampig runsten hemma vid gården Skálhamra. På andra sidan Vallentunasjön lät sönerna och makan Gyrid anlägga en tingsplats och rista ett runstenspar till Ulvs minne. I anslutning till Skálhamra placerades också den minnessten som Ulvs hustrus kusin, Ulv i Bårresta, ristade efter sin frände på uppmaning av Ulvs i Skálhamra äldste son Ulvkell. Senare har änkan Gyrid tillsammans med sonen Gye låtit rista ett runminnesmärke efter två av barnen, sonen Ulvkell och dottern Holmdis. Gyrid har också låtit rista ännu en runsten, denna gång tillsammans med sin syster Gudlög. Stenen restes till minne av systarnas far Onäm, som bodde i Bårresta, och till minne av Ansur, Gudlögs make. Onäm har fått ytterligare en runsten rest efter sig. Den ristades av hans brorson Ulv i Bårresta, Ulvs i Skálhamra frände. Slutligen har Ulv i Bårresta fått en runsten ristad till sitt minne, ombesörjd av sonen Karse och en eller flera bröder. Om Ulv i Bårresta vet vi, förutom att han var en duktig runristare, att han deltagit i vikingafärder västerut, och inte mindre än tre gånger varit med och delat danagälder.

Att Ulv i Skálhamra varit en man av betydelse framgår inte bara av att han fått hela tre minnesmonument. Hans efterlevande har också anlagt en tingsplats vid Vallentunasjöns östra strand. Det omtalas i inskriften på Bällstastenarna att ingen större minnesvård skall finnas än den Ulvs söner gjorde. Förutom tingsplatsen och runstenarna bestod monumentet av en hög trästav. Om dess utseende eller funktion vet man ingenting.

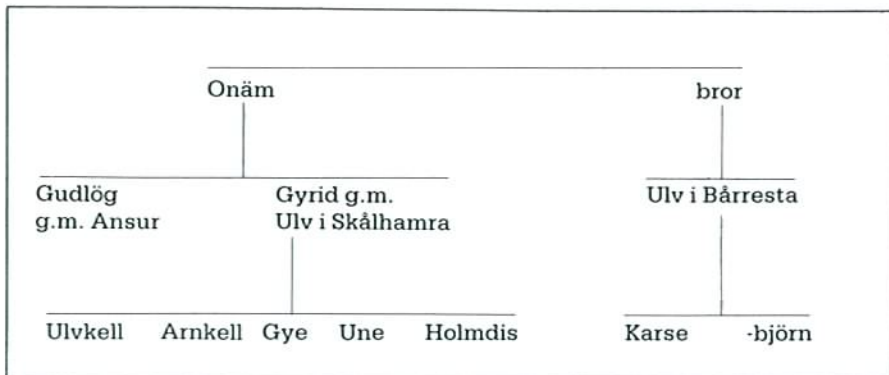
6. Jarlabankesläkten

U 137 Broby, Täby socken

"Östen och Estrid reste stenarna efter Gag, sin son."

U 135 Broby, Täby socken

"Ingefast och Östen och Sven lät resa dessa stenar efter Östen, sin far, och de gjorde denna bro och denna hög."

Skálhamrasläkten (familj 5)

U 136 Broby, Täby socken

"Estrid lät resa dessa stenar efter Östen, sin man, som drog till Jerusalem och dog borta i Grekland."

U 148 Hagby, Täby socken

"Ingefast lät rista dessa runor efter Ragnfrid sin hustru, och Häming efter sin mor."

U 101 Sättra, Sollentuna socken

"Häming och Jarlabanke lät röja väg och göra broar efter sin fader och Estrid efter sina söner Ingefast och Ingvar.

Gud hjälpe deras ande."

U 143 Hagby, Täby socken

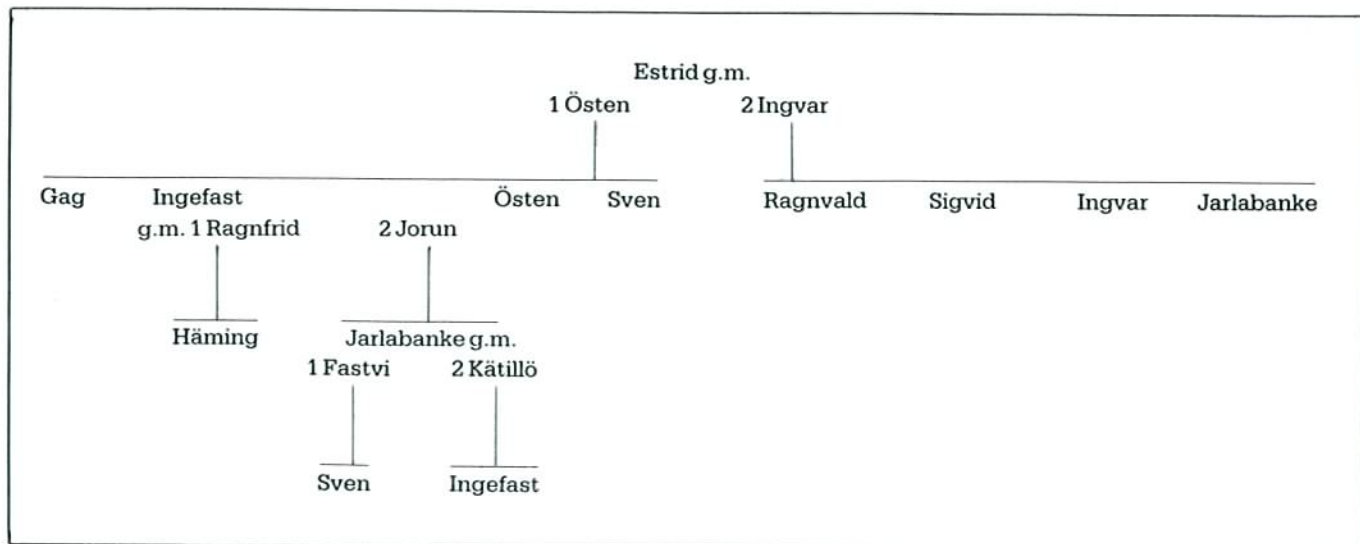
"Jorun lät göra broar efter sin man och Häming och Jarlabanke efter Ingefast, Estrid efter Ingvar, en mycket duglig ung man."

U 147 Hagby, Täby socken

"Jorun ... de lät hugga stenarna efter Ingefast och Ingvar."

Jarlabanke lät rista flera i det närmaste likalydande stenar till minne av sig själv medan han ännu levde. Foto: H. Faith-Ell 1934 ATA.

U 150 Karby, Täby socken

"Jarlabanke och Fastvi de lät resa sterna efter Sven, sin son."

U 127 Danderyds kyrka

"Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han levde, och han gjorde denna bro för sin själ, och han ägde ensam hela Täby."

U 164 Täby tä, Täby socken

"Jarlabanke lät resa denna sten efter sig, medan han levde, och han gjorde denna bro för sin själ, och han ägde ensam hela Täby. Gud hjälpe hans själ."

U 165 Täby tä, Täby socken

"Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han levde, och han gjorde denna bro för sin själ ... ägde hela Täby."

U 261 Fresta kyrka

"Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han levde, och han gjorde denna bro för sin själ, och han ägde ensam hela Täby."

U 212 Vallentuna kyrka

"Jarlabanke lät resa denna sten, efter sig, medan han levde, och han ägde ensam hela Täby. Gud hjälpe hans själ. Jarlabanke lät resa denna sten efter sig, medan han levde, och han gjorde denna tingsplats, och han ägde ensam hela detta hundare."

U 149 Hagby, Täby socken

"Jarlabanke lät ... stenen efter sig själv och röjde väg."

U 142 Fällbro, Täby socken

"Ingefast lät resa stenen och göra bron efter Jarlabanke, sin fader och Joruns son, och Kätillö lät (resa stenen) efter sin man. Öpir ristade."

Av Jarlabankesläkten känner vi fyra generationer.

Vi får lära känna dem på inte mindre än 15 uppländska runristningar. Man kan lägga märke till att ingen av inskrifterna nämner vikingafärder, varken i öster- eller västerled. Jarlabankesläkten förefaller ha varit en mäktig stormannaätt, som nådde sina framgångar på hemmaplan. Istället för krigiska vikingatåg är det fredliga och Gudi behagliga gärningar här hemma som väg- och brobyggen som nämns. Gudfruktigheten avspeglas även i den rika förekomsten av böner och andra kristna formuleringar. Den enda utlandsresa som nämns på Jarlabankesläktens stenar är en pilgrimsfärd till Jerusalem, som Jarlabankes farfar Östen företog.

Det märkligaste med runstenarna knutna till Jarlabankefamiljen är de många, sex bevarade, stenar som Jarlabanke lät resa under sin livstid till minne av sig själv. Det vanliga är ju att de efterlevande låter rista ett runmonument till minne av en avliden släkting. Jarlabanke förefaller dock ha varit angelägen om att hans minne skulle bevaras till eftervärlden. Ingen skulle få vara okunnig om vilken mäktig och from man han var. Han upplyser i inskrifterna om att han ensam ägde hela Täby, vilket måste ha varit en ansenlig jordegendom. Men inte nog med det, på ena sidan av stenen som står utanför Vallentuna kyrka omnämner han sig som ensam ägare till hela hundaret. Detta förefaller helt osannolikt mycket, varför forskarna diskuterat innebörden i såväl ordet 'hundare' som i verbet 'ägde' i detta sammanhang. För verbet har betydelser som 'styrde över (som hundrareshövding)' eller 'förfogade över' nämnts.

Jarlabankesläkten är den vikingatida familj som är mest känd ännu i våra dagar. Inte för att man känner några ättlingar till den utan för att de många stenarna med texten "han ägde ensam hela Täby" bl.a. vid den ännu bevarade Jarlabankes bro vid Täby tä, såsom han

Jarlabankesläkten (familj 6)

förmodligen ville ha bevarat Jarlabankes namn till eftervärlden. Busshållplatsen vid Täby tä heter "Jarlabankes bro" och utanför kommunalhuset i Täby står en stor staty av en hornprydd viking som skall föreställa Jarlabanke.

För den som vill läsa mer om runinskrifter finns det stora verket *Sveriges runinskrifter* (1900-) där hittills landskapen Öland, Småland, Östergötland, Västergötland, Närke, Södermanland, Uppland, Västmanland, Värmland, Gästrikland och 2/3 av Gotland utkommit. Skåne, Blekinge och Halland finns med i Danmarks Runeindskrifter. Sista tredjedelen av Gotland och Norrland är under utgivning, därefter är hela landet intäckt. Kortfattad information om runristningar finner man t.ex. i S.B.F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige*. En del hembygdsföreningar har också egna publikationer.

Marit Åhlén arbetar f.n. vid Runverket på Riksantikvarieämbetet. Hon skriver också på en doktorsavhandling om en runristare.